

ДЕЈАН АЈДАЧИЋ, ОДБЛЕСЦИ СЛОВЕНСКЕ ФАНТАСТИКЕ.

Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” и Алма, 2020, 187.

Прегалачки, истрајно и предано, др Дејан Ајдачић већ неколико деценија, у својим многобројним научним студијама, шири спознајне хоризонте славистике бавећи се не само словенском књижевношћу већ и фолклористиком и етнолингвистиком. Активан на разним пољима, Ајдачић је 2018. године изабран за председника Комисије за фолклористику Међународног комитета слависта. Овај универзитетски професор чак и својим животним и професионалним путем, који га је водио од Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у Београду, преко славистичких катедара универзитета у Кијеву и Лођу, до Универзитета у Гдањску, додатно је учврстио везе међусобно удаљених славистичких центара неуморно организујући из године у годину међународне научне славистичке конференције, чије је зборнике радова потом зналачки приређивао. Уз много радова објављених у периодици на српском, бугарском, пољском, украјинском, руском, енглеском и италијанском језику, овај врсни филолог и полиглот до сада је објавио тринаест књига на српском језику, као и шест на украјинском, те две на пољском. Оно што, међутим, додатно издваја научни рад Дејана Ајдачића јесте његова вишегодишња посвећеност изучавању словенске фантастике и научне фантастике. Током 2019. године у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” организовао је циклус предавања „Словенска и српска књижевна фантастика”. Пет излагања сáмог Ајдачића, заједно са још дванаест његових текстова раније објављених у српским, украјинским, пољским, црногорским и руским публикацијама, обједињено је у књизи под насловом *Одблесци словенске фантастике*, која је, као заједнички подухват Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” и издавачке куће Алма, угледала светлост дана крајем прошле, 2020. године.

И сáми наслови радова сведоче о ширини знања и захвата њиховог аутора: „Иронија и фантастика (са примерима Станислава Винавера и Светослава Минкова)”; „О последицама преситости у роману *Сунчана машина* (1928) Володимира Виниченка”; „Ванземалски гмизавци у словенској футурофантастици”; „Ванземалске птице у словенској футурофантастици”; „Тело човеколиких робота и човека будућности у делима Станислава Лема”; „Неооптимисти браће Стругацки у роману *Грабљиве ствари столећа* (1965)”; „Цена продужетка живота: митолошке фантазије и психологија у роману *Новендиалија* (2008) украјинске књижевнице Марине Сокољан”; „Чуда у граду у роману *Други град* (1993) Михала Ајваза”; „Бајке о љубави Александра Прокопијева из књиге *Човечуљак* (2011)”; „Компјутерска игра у киберфантастици: „Лавиринт смрти” у два романа Сергеја Лукјаненка”; „Трансхуманистичке пројекције Јацека Дукаја”; „Немилосрдни осветник – *Ксаврас Виџрин* (1996) Јацека Дукаја”; „Лед у Русији – историја, политика и фантастика у роману *Лед* (2007) Јацека Дукаја”; „Заустављање времена у роману *Ривне/Ровно* (2001) Олександра Ирванецца”; „Своје и туђе (украјинско и руско) у алтернативним историјама украјинског писца Васиља Кожељанка”; „Славистичка проучавања алтернативних историја”; „Типови и модификације мотива у фантастици”. Ова изврсна књига на 187 страна садржи и изузетно ко-

рисне податке о изворима и литератури (стр. 167–180), тако да заинтересовни читаоци и изучаваоци словенске фантастике, након што склопе њене корице, могу да наставе самостално истраживање.

Но, вратимо се сáмим радовима, од којих многи пионирски крче пут упознавању српског читалаштва са ауторима са других словенских говорних подручја о којима до сад код нас није писано, или су, чак, њихова дела остала потпуно непозната. Ајдачић их је овде зналачки све објединио и на достојан, репрезентативан начин представио. Но, ово није уобичајена панорамска шетња кроз биографије и библиографије мање или више познатих аутора. Као искусни промотер словенске културе, а у овом случају фантастике, аутор се определио за потпуно другачији приступ – усредредио се на одабране универзалне мотиве или теме својствене (научној) фантастици уопште (као што су, на пример, алтернативна историја, трансхуманизам, роботи...), те је тако, кренувши од опште познатог ка мање познатом, ефектно показао не само да овај вид књижевности постоји и у словенским књижевностима већ и да заслужује једнаку пажњу као и његов, у свету много познатији и читанији, англофони пандан.

Водећи рачуна не само о садржини већ и о форми своје књиге, Дејан Ајдачић је четрнаест радова посвећених појединачним писцима и њиховим делима обгрлио ширим теоријским разматрањима, тако да *Одблеске словенске фантастике* отварају и затварају радови у којима аутор промишља тзв. општу проблематику и то тако што најпре разматра однос ироније и фантастике, а на самом крају, након рада о славистичким изучавањима алтернативне историје, предочава и типове и модификације мотива у фантастици. На тај начин, добијамо једну заокружену целину у којој сваки писац и његово дело заузимају своје место унутар ширег, теоретски заокруженог приступа фантастици.

У првом раду Ајдачић иронију као поступак који подрива значење раздељује на неколико врста, те предлаже своју иновативну типологију односа ироније и фантастике засновану „на узлози ироније и иронијског отклона / коментара у обликовању приказа стварности – унутар представљеног стварног света, унутар чудесног света и у проблематизовању односа стварног и чудесног света” (Ајдачић 2020: 11). Своју типологију аутор потом зналачки примењује и успешно проверава на делима Станислава Винавера и Светослава Минкова, те с правом закључује да ју је могуће применити и на текстовима других писаца.

У наредном раду аутор нас упознаје са романом *Сунчана машина* (1928) украјинског писца Володимира Виниченка у коме научник ствара машину која практично ни из чега прави сунчани хлеб који је не само хранљив већ и доступан свима. Овај утопијски изум укида нужност израбљивачког рада за кору хлеба, што доводи до дугорочних последица у друштву. Како нам Ајдачић на крају указује, овај роман покреће многобројна значајна питања, попут опозиције репетитивни рад – стваралачки рад, при чему *Сунчана машина* добија многозначност симбола. У трећем и четвртом раду разматрају се ванземаљска створења – најпре гмизавци, а потом и птице у словенској футурофантастици. У ова два приказна рада аутор нам уверљиво дочарава моћ словенских писаца да одступе од уобичајених, фолклорних уверења и предања о гмизавцима и птицама, те да управо тако створе ефекат зачудности.

Дела Станислава Лема, једног од можда и планетарно најпознатијих словенских писаца научне фантастике, анализирана су у петом раду. И овом приликом Ајдачић је прецизно одредио предмет анализе, а то је тело, и то тело човеколиких робота и човека будућности, те указао на футуристичко приближавање човека машинама и машина човеку у Лемовим визионарско-филозофским делима која најављују еру трансхуманизма. Одмах за овим следи рад о роману

Грaбљиве ствари столећа чувене браће Стругацки, чија је слава одавно прешла границе руске књижевности. Неооптимизам који влада у друштву приказаном у овом сатиричном роману, за разлику од непатвореног оптимизма неких утопијских романа Бориса и Аркадија Стругацког, Ајдачић види као критику совјетске стварности засноване на лажном оптимизму, што је довело и до подозрења тамошњих цензора, тако да овај роман није доживео поновљена издања у Совјетском Савезу. Из овог рада сазнајемо и једну занимљивост. Наиме, аутор нас обавештава да је поменути роман објављен 1987. године у српском преводу у серији X-100 SF новосадског *Дневника*, али у скраћеном облику, те да су изостављени управо делови у којима је реч о неооптимизму, чиме с правом указује на неславну праксу која је својевремено постојала у нашем издаваштву кад су у питању преводи.

Тема наредног рада у овом зборнику јесу митолошке фантазије и психологија у роману *Новендиалија* код нас недовољно познате украјинске ауторке Марине Сокољан. У овом детективском хорор роману, чија је радња смештена у измишљеном граду Дракуву, Ајдачић ишчитава слојеве који, заправо, говоре о духовном самоусавршавању, о цени која се плаћа за вечни живот, те о жртви и слепој страсти. Са сличном топографско-метафизичком интервенцијом аутора сусрећемо се у роману чешког писца Михала Ајваза који нам представља чудесни *Други град* који постоји паралелно са стварним градом Прагом, што помало подсећа на Мјевилов зачудни роман *Град и град*. У овом славистичком зборнику македонску фантастичну књижевност представља Александар Прокопијев са својим *бајкама из левог цепа* сабраним у књизи *Човечуљак*. Како истиче Ајдачић, аутор у овој збирци на различите начине свесно нарушава поетику ауторске или усмене бајке, а ефекти које постижу ове осавремене бајке јесу, између осталог, увиди о вечитом враћању истога, о понављању свепостојећих образаца, те о постојању ванвременских искустава. Насупрот свету бајки Прокопијева, у наредном раду Ајдачић нас води у свет киберпанка у романима *Лавиринт одраза* и *Лажна огледала* руског писца Сергеја Лукјаненка, у којима фигурира виртуелни град Диптаун из компјутерске игре *Лавиринт смрти*. Ова игра и ова два романа послужили су Ајдачићу као основа за испитивање односа (компјутерске) игре и књижевности, као и односа реалног и киберсвета, те наративних поступака у компјутерским играма и књижевним делима.

Чак три рада из овог зборника посвећена су делима савременог пољског писца Јацека Дукаја. У првом Ајдачић пружа осврт на трансхуманистичке пројекције у Дукајевој прози. Рани Дукајев роман *Ксаврас Вијерин* у фокусу је другог рада, док је тема трећег преплет историје, политике и фантастике у најпознатијем Дукајевом роману *Лед* (2007), у коме, како нас Ајдачић подсећа, читаоци „на симболичком нивоу судбину Русије сагледавају кроз одмрзавање и замрзавање” (Ајдачић 2020: 129). За разлику од ове топографске усредсређености Дукаја на лед Сибира, хронолошки феномен заустављања времена чини окосницу романа *Ривне/Ровно* Олександра Ирванца, што је и предмет анализе у наредном Ајдачићевом раду. У овом алтернативно историјском роману са елементима антиутопије разматрају се неуралгичне тачке украјинско-руских односа, што је сугерисано и двојним насловом романа. Сличним проблематичним руско-украјинским односима бави се и рад посвећен односу своје-туђе у алтернативним историјама украјинског писца Васиља Кожењанка, да би, након низа радова посвећених овој теми уследила и систематизација славистичких проучавања алтернативних историја. Овде, након теоријских разматрања алтернативне

историје, Ајдачић наводи малобројне словенске истраживаче који су се бавили овом проблематиком, као и имена словенских писаца који су се огледали на овом пољу, те закључује да:

број ових дела, и њихова типолошка разноврсност сведоче да теме преиспитивања сопственог идентитета и прошлости како своје, тако и прошлости идеологија суседа и моћних држава, интересују и писце и читаоце. Као дела популарне културе, она указују и на болна места у историјским ломовима. Овде предложена типологија односа алтернативних историја према другим типовима приповедања о прошлости могла би да буде и развијенија у будућим радовима (Ајдачић 2020: 150).

Напоследку, овај зборник Ајдачићевих радова о словенској (научној) фантастици затвара озбиљан теоријски покушај промишљања и сумирања типова и модификација мотива у фантастици. У својој типологији мотива фантастике Ајдачић истиче да именицу фантастика користи као надређену категорију „која обухвата књижевности које је Тодоров сматрао чудесном и фантастичном” (Ајдачић 2020: 154), те издваја седам типова мотива: добијање моћи, губљење моћи, преображај бића, двојник, визије и снови, откривање новог – непознатог и хронофантастика. Како је у питању разноврсна и богата грађа, Ајдачић с правом инсистира на томе да је у даљим разматрањима мотива у фантастици важно очувати еластичан и отворен приступ. Његова типологија предочена у овом раду сваком истраживачу фантастике може послужити као утемељена и добро промишљена основа од које треба кренути.

Премда Ајдачићева монографија носи наслов *Одблесци словенске фантастике*, чиме се скромно сугерише да је реч о некаквој необавезној, успутној или ефемерној рефлексiji, реч је, заправо, о драгоценом штиву које баца снажну светлост на значајан број словенских аутора, при чему се о некима од њих код нас, нажалост, углавном мало зна. У том смислу, ова студија одличан је увод и путоказ читаоцима, али и издавачима, ка разноврсним писцима словенске фантастике. При том је Ајдачић, кад год је то било могуће, излазио из забрана словенских књижевности повезујући их са сличним појавама у другим културама. Поврх свега, он је, као и много пута до сада, маестрално комбинујући теоријске увиде о фантастици са аналитичким освртом на конкретна дела словенске фантастике, показао да суверено влада тим тако хетерогеним пољем изучавања. *Одблесци словенске фантастике* Дејана Ајдачића заиста бацају сасвим ново светло на често замагљене и неоправдано скрајнуте, а тако чаробне пределе словенских књижевности, од Русије и Украјине, преко Пољске и Чешке, до Србије, Бугарске и Македоније.

Зорица Ђерговић-Јоксимовић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
zorica.djergovic.joksimovic@ff.uns.ac.rs